

**Відгук офіційного опонента Сюті Галини Мирославівни
про дисертацію Ольги Андріївни Дунебабіної
«Лінгвогендерний вимір гібридної війни»,
яка подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 035 Філологія з галузі знань 03 Гуманітарні науки
до разової спеціалізованої вченої ради
Національної академії Служби безпеки України (Київ, 2025)**

За останнє десятиліття лінгвогендерологія (чи гендерна лінгвістика) помітно скоригувала дослідницькі запити порівняно із ХХ століттям, а навіть із першим постміленіумним десятиліттям. Зрозуміло, що основним рушієм відповідних пізнавальних трансформацій стала війна: її психотравматичні умови позначилися на мовній практиці, на суспільній свідомості, на наукових інтересах гуманітаристики. Наприклад, у лінгвогендерології відбулося очевидне зміщення основних векторів уваги у площину вивчення мовних засобів та одиниць, які пов'язані з оновленням, іноді й докорінним переглядом традиційних гендерних профілів у воєнному дискурсі (згадаймо, стрімку трансформацію сприймання жінки від *берегині* та *матері* до *військовослужбовиці*, *командирки*, *снайперки*, *волонтерки*, *парамедикині*; кардинальну деконструкцію стереотипу «чоловік – захисник, жінка – тил»), із компонентною розбудовою тематичних груп фемінітивів та їх потужною інтеграцією в різностильову й різножанрову мовну практику), з інтенсифікацією дієвості мовних стратегій глорифікації, дегуманізації (з акцентовано важливою для неї мовою ворожнечі, практикою сексуалізованого хейтспічу, оперування образливими формулюваннями, що мотивовані гендерними стереотипами).

Усвідомлення концептуальності цих викликів, а також прагнення виробити механізми забезпечення гендерної рівності в інклюзивній та стійкій до пропагандистських впливів українській комунікації, запропонувати критично важливі в часі війни важелі проактивного запобігання маніпуляціям РФ, зокрема спотворенням змісту міжнародних документів у російськомовних перекладах та просуванню деструктивних антигендерних наративів, стали

тими потужними мотиваційними чинниками, які спонукали О. А. Дунебабіну до комплексного осмислення зазначених проблем. Як наслідок, сьогодні на розгляд разової спеціалізованої вченої ради і – ширше – лінгвістичної громадськості подано незаперечно *актуальне* дослідження структурно-семантичних та когнітивних особливостей лінгвогендерного виміру гібридної війни. Його мета – «визначити структурно-семантичні та когнітивні лінгвогендерні особливості гібридної війни» (с. 19). І, дещо забігаючи наперед, констатуємо, що цієї мети досягнуто, а підпорядковані їй і коректно визначені конкретні завдання послідовно виконано. У підсумку дисертантка змогла:

- а) об'ємно репрезентувати теоретико-методологічну парадигму сучасної лінгвогендерології, «вписавши» її в евристичне поле неолінгвістики;
- б) запропонувати свій підхід до вивчення лінгвогендерних аспектів гібридної війни;
- в) інвентаризувати чинну терміносистему лінгвогендерології та запропонувати алгоритм розмежування ключових гендерних термінів і понять;
- г) простежити й схарактеризувати комунікативно-прагматичну специфіку гендерно чутливої мови в соціально-політичному та медійному дискурсах. Ці здобутки забезпечують наукову новизну й теоретичне значення роботи (їх у вступі умотивовано переконливо і вичерпно). Можна також погодитися з тим, що результати дисертації положення мають широкий спектр потенційного використання – від освітніх програм до міжнародної адвокації.

Особливо варто підкреслити доречність здійсненого порівняльного аналізу англomовних автентичних текстів міжнародних документів з гендерної тематики та їх українсько- і, російськомовних перекладів – це дало змогу окреслити переконливу картину цілеспрямованих маніпулятивних спотворень первинного змісту, які характерні для російськомовних перекладів міжнародних документів. Власне, це одна з ключових ознак інформаційної війни (на цьому дисертантка неодноразово і слушно наголошує, зокрема й у висновках), а також безпосередньо пов'язаного з гібридною війною дискурсу *постправди* (цим поняттям дисертантка з якихось причин не послуговується).

Скориставшись автоматизованим аналітичним сервісом для оцінювання інформаційного резонансу Attack Index, О. А. Дунебабіна уклала більш ніж переконливу емпіричну базу англо-, українсько- та російськомовних текстів, опрацювавши також нормативно-правові акти та словники. Варто відзначити наукову наполегливість дисертантки і, очевидно, її орієнтованість на максимально охопне й системне осмислення матеріалу. Адже опрацювання понад 35 тис українськомовних публікацій із ключовими словами *сексуальне насильство, фемініст / гендер*, майже 240 англomовних публікацій із ключовими словами *sexual violence*, майже 21 тис. російськомовних публікацій із ключовими словами *сексуальное насилие, феминист / гендер* потребувало справді титанічних зусиль і неабияких аналітичних умінь. Концептуальну вагомість має аналіз 28 термінів і понять, що є реєстровими одиницями у 15 тлумачних та фахових словниках та українських нормативно-правових документах.

Об'єктивності опису сприяв також вибір *методів і прийомів*, які в сукупності сформували індивідуальну комплексну методіку дослідження лінгвогендерного виміру гібридної війни. Із загальнонаукових методів застосовано аналіз, синтез та опис (авторка констатує їх продуктивність для систематизованого опису стану сучасних лінгвогендерних досліджень, мовно-правового регулювання гендерних аспектів мови та становлення гендерної терміносистеми), із власне лінгвістичних – зіставний, етимологічний, лексикографічний, семантичний, контекстуально-інтерпретаційний аналіз, контент-аналіз, інтерв'ювання дискурс-аналіз тощо. Доцільність та продуктивність застосування кожного з них належно прокоментовано.

Належний рівень лінгвістичної компетенції авторки, її обізнаність з історіософією української й зарубіжної лінгвогендерології, із динамікою становлення гендерних досліджень, а також особливості розвитку гендерно зорієнтованих лінгвістичних досліджень в Україні та за кордоном продемонстровано у першому розділі «Теоретичні засади вивчення лінгвогендерного виміру гібридної війни в сучасній лінгвістиці». Прагнучи,

очевидно, до максимальної цілісності викладу, дисертантка застосовує принцип *почати ab ovo і прийняти ad hoc*, тому в коло її теоретичного розгляду входить широке коло питань. На нашу думку, особливо інформативними для фахівців та зацікавлених читачів є параграфи 1.2 та 1.3., в яких з'ясовано деталі термінологічної реалізації ключових понять лінгвогендерології (*гендер, гендерно чутлива мова, інклюзивна мова, гендерний стереотип* та ін.). У цьому **конектсі** заслуговує на схвалення активне звертання дисертантки до лексикографічних джерел та коректне апелювання до нормативно-правових документів (передусім це Конвенція Ради Європи із запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, Інструкція щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів).

Варто відзначити також випрацювану індивідуальну методологію дослідження лінгвогендерних аспектів гібридної війни, викладену у п.1.5. Сама методологія є, безперечно, продуктивною – це засвідчили практичні розділи дисертації. Однак маємо сумнів щодо доцільності включення у текст цього параграфу тлумачень низки ключових термінів (як-от *битва наративів, гендер, гендерна рівність, гендерні інформаційні маніпуляції, гендерно чутлива мова, гендерний стереотип* тощо), оскільки вони частково дублюють матеріали Додатку 2 «Словник визначення гендерних термінів та понять у національних нормативно-правових документах».

Як виразний позитив акцентуємо намагання дисертантки максимально об'єктивувати корпус лінгвогендерологічних здобутків саме українського мовознавства.

Із сформульованими у вступі завданнями корелюють практичні аспекти дослідження у другому розділі «Становлення ліновогендерного поняттєвого апарату (концептів) у дискурсивних практиках України і світу». Відповідно у цій структурній частині дисертації: а) здійснено інвентаризацію гендерної терміносистеми; б) простежено процес інтеграції терміна *гендер* у науковий дискурс України, Великої Британії, США та РФ; в) на прикладі адвокації

ратифікації Конвенції Ради Європи із запобігання насильству стосовно жінок та домашньому насильству та боротьбу із цими явищами схарактеризовано дискурс гендерної політики; г) проаналізовано лінгвокультурологічні аспекти гендерних дискурсивних практик; г) описано стратегії застосування гендерно чутливої мови.

Беззаперечний здобуток цієї структурної частини дисертації пов'язаний із прагненням О.А. Дунебабіної здійснити докладну інвентаризацію гендерної терміносистеми з виявленням розбіжностей у терміновживанні та уніфікувати термінологію. Для виконання цього завдання передбачувано продуктивним стало задіяння методу лексикографічного аналізу словників, міжнародних правових документів та національного законодавства України. Залучивши до аналізу матеріали Глосарію і тезаурусу Європейського інституту Гендерної рівності, Словника гендерних термінів, англомовних Гендерного словника Ради Європи та Словника гендерної рівності ООН-Жінки авторка вибудовує переконливу картину сучасного стану і джерел фіксації гендерної термінології, звертаючи увагу на проблеми фрагментарності й невідповідності термінів. При цьому, на нашу думку, варто уточнити інформацію про те, які міжнародні терміновживання релевантні саме для українського контексту, а які, можливо, зовсім не актуальні або з якихось причин поки що не актуалізовані. У ширшій проєкції на нормативно-правову базу це вивело б дослідницю на висновок про те, які джерела задають термінологічні стандарти для української лінгвогендерології, а які залишаються в статусі допоміжних, інформаційних чи рекомендаційних.

Розглядаючи лінгвокультурологічні аспекти функціонування гендерних дискурсів в українському, англомовному та російському просторах, авторка окреслює ключові культурні маркери, важливі для інтерпретації гендерних стратегій комунікації. Інформативними й переконливими є її спостереження щодо відмінностей (часто принципових) у сприйманні та лінгворепрезентації жінок і чоловіків, вживанні гендерно чутливої лексики та реалізації відповідних наративних моделей у трьох зіставлюваних мовно-культурних

контекстах. Попри відзначену вже інформативність, ми спостерегли окремі декларативні твердження. Наприклад, думку про «більш патріархальний характер російського дискурсу» варто було підтвердити медійними прикладами, які б чітко це ілюстрували.

Концепцію дослідження і за змістом, і за логікою наукового представлення досліджуваної проблеми вдало доповнює Розділ 3 «Лінгвістичний інструментарій гендерно маркованих маніпулятивних технік в умовах гібридної війни». За задумом авторки, він синтезує такі аспекти: а) осмислення й характеристика системних, національних, регіональних, тематичних битв наративів, які відбуваються в сьогоденному інформаційному протистоянні Росії та України; б) опис лінгвістичних інструментів маніпуляцій щодо сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом; в) висвітлення найбільш показових маніпулятивних спотворень гендерного поняттєвого апарату в російськомовних перекладах міжнародних документів.

Відразу відзначимо, що в цьому розділі особливо імponує його щільна насиченість медійним матеріалом – ілюстративними контекстами, скриншотами тощо. Підсумки осмислення цього матеріалу переконливо візуалізовані у форматі численних таблиць і діаграм. Це істотно посилює сприймання дисертаційного викладу і ще раз підтверджує ґрунтовність дослідницьких підходів дисертантки.

Звернемо увагу на параграф 3.2., у якому висвітлено роль російської пропаганди у формуванні деструктивних наративів навколо теми сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК). Авторка послідовно окреслює факти воєнних злочинів, способи їх мовної інверсії у медійних джерелах країни-агресора, доречно використовує матрицю Р. Ділтса для систематизації зафіксованих маніпулятивних прийомів. На підставі здійсненого дискурс- і контент-аналізу численних ілюстрацій, вона умотивовано висновкує: «...актуальна тематика сексуального насильства під час війни знаходиться в фокусі російської пропаганди для «відбілювання» власних воєнних злочинів та перекладання відповідальності за скоєне СНПК на Україну чи партнерські

країни, а також для делегітимізації діяльності міжнародних організацій, зокрема ООН, мандат яких передбачає реагування на СНПК з активним використанням лінгвістичних маніпуляцій в таких пропагандистських наративах». І з цим висновком варто погодитися.

Побажальне міркування, викликане сприйманням цієї структурної частини дисертації: більш цілеспрямовано простежити, як свідоме уникнення й маніпулятивна підміна у російському дискурсі терміна “сексуальне насильство, пов’язане з конфліктом” змінює рамку обговорення (frame shifting) і впливає на сприйняття проблеми в міжнародному правовому полі.

Пункт 3.3 “Викривлення гендерного поняттєвого апарату в російськомовних перекладах міжнародних документів як засіб маніпуляцій” – це багатовекторне висвітлення і процесу, й результатів системного спотворення первинного змісту в російськомовних перекладах міжнародних документів з питань прав людини та гендерної рівності. Авторка аргументовано, з візуалізацією у форматі таблиць демонструє й аналізує численні невідповідності. Цілковито погоджуємося з нею у висновку, що ці спотворення мають цілеспрямований маніпулятивний характер і є частиною масованої антигендерної пропаганди РФ, спрямованої на підрив міжнародних норм і підміну правових понять.

Не викликають застережень також міркування й висновки про те, що характерна для мови ворожої пропаганди підміна терміна *гендер* словом *стать* має кілька негативних наслідків: зводить соціально-культурний вимір до біологічного, руйнує концепт гендерної рівності, звужує первинний правовий зміст, позиціонований у міжнародних нормативно-правових документах та актах. Цю некоректну семантичну асиметрію, а також інші змістові спотворення переконливо продемонстровано при зіставленні автентичних англomовних і перекладних російськомовних прикладів із документів ООН. У зв’язку з цим постає побажання на майбутнє: для характеризуючи субституцію гендерних понять (зокрема й щодо згаданого *гендер* → *стать*) звернути увагу на те, які саме стилістичні механізми

виявляються найбільш дієвими (зміна конотацій, аксіологічне переакцентування, метафоризація, евфемізмизація тощо). Також пізнавальними були б спостереження про конкретні кейси, коли некоректний переклад призвів до хибних, неправомірних, або ж контроверсійних рішень судів, органів влади чи міжнародних структур.

На перспективу (з урахуванням того, що на сьогоднішній нормативно-правова база забезпечення гендерних проблем в Україні перебуває фактично на етапі становлення й адаптації) пропонуємо дисертантці до порівняльного аналізу залучити, крім англійських першотекстів та російських версій, також український переклад як третю точку порівняння. Це допоможе простежити, чи переносяться семантичні спотворення з російської версії в українські тексти, чи, можливо, зазнають виправлення в процесі адаптації. Хоч в ідеалі (погоджуємося з О. Дунебабіною) українські переклади мають здійснюватися безпосередньо з міжнародних першотекстів, а не за посередництвом російських версій.

Висловлені у відгуку зауваження й дискусійно-побажальні міркування не применшують актуальності рецензованої дисертації і не знижують позитивного враження від неї, як і її високої оцінки, оскільки стосуються не загальної концепції дослідження, а часткових шляхів і принципів її реалізації. Її основні теоретико-методологічні положення та практичні результати висвітлено в доповідях на 4 конференціях, а також оприлюднено в 13 публікаціях. Зокрема це 4 статті у фахових виданнях, 2 розділи в монографіях (1 у співавторстві), а також 6 праць апробаційного характеру (тези доповідей) та 1 навчальний посібник. Отже, рівень апробації цілковито переконливий.

Важливо наголосити також, що в дисертації дотримано принципів і засад академічної доброчесності. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Отже, ознайомлення з дисертацією ««Лінгвогендерний вимір гібридної війни» дає підстави констатувати: актуальність вирішуваної наукової проблеми, систематизація методологічних підходів лінгвогендерології для

забезпечення практичних потреб держави Україна в умовах гібридної війни, значущість досягнутих практичних результатів, переконливість висновків засвідчують, що праця відповідає чинним вимогам п. п. 6, 7, 8, 11 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2022 року №44. За виконання цієї праці Ольга Андріївна Дунебабіна цілковито заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Доктор філологічних наук, професор,
провідний науковий співробітник
відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики
Інституту української мови НАН України

Г.М. СЮТА